

Offprint

Katolícke biblické dielo

Studia Biblica Slovaca je časopis zameraný na skúmanie Svätého písma Starého a Nového zákona predovšetkým zo stránky filologickej, historickej, exegetickej a teologickej.

Vydáva Katolícke biblické dielo, Svit, s cirkevným schválením.

Imprimatur: Mons. František Tondra, spišský diecézny biskup, č. 1-06 zo dňa 3. 1. 2006

Nihil obstat: Anton Tyrol

Šéfredaktor: Blažej ŠTRBA (Badín)

Redakčná rada: Jaroslav BROŽ (Praha, CZ) - Peter DUBOVSKÝ SJ (Roma, I) - Pavol FARKAŠ (Nitra) - Peter FEDOR (Prešov) - Juraj FENÍK (Drienov) - Sr. Júlia Daniela ISKROVÁ OP (Ružomberok) - Róbert JÁGER (Prešov) - Jozef JANČOVIČ (Bratislava) - Róbert LAPKO (Košice) - Milan SOVA (Bratislava) - Peter ŠOLTÉS (Oestrich-Winkel, D) - Jozef TIŇO (Bratislava) - František TRSTENSKÝ (Spišské Podhradie) - Pavol VILHAN (Roma, I) - Sr. Gabriela Ivana VLKOVÁ OP (Olomouc, CZ)

Za lektorovanie všetkých článkov zodpovedá redakčná rada.

Jazyková úprava: Elena Slaná

Zalamovanie: redakcia

Na príprave publikácie sa podieľali aj Adriana Alexyová, Mária Mihulcová, Zuzana Škrinárová a Miroslav Varšo.

Príspevky v slovenčine alebo češtine, alebo knihy na recenziu prosíme adresovať na jednu z adries:

Redakcia *Studia Biblica Slovaca*, Blažej Štrba, Banská 28, 976 32 Badín (Slovakia), tel.: (00421) 048/418 22 42, fax: (+421) 048/418 22 08, redakcia@biblica.sk, www.biblica.sk,

František Trstenský, Teologický inštitút, Spišská Kapitula 6, 053 04 Spišské Podhradie (Slovakia), tel.: (00421) 053/419 41 80, f.trstensky@centrum.sk.

Príspevky sa požadujú tak v elektronickej podobe (disketou alebo pripojeným dokumentom e-mailu, podľa možnosti v Microsoft Word formáte s typom písma Times New Roman), ako aj vo vytlačenej forme (A4, riadkovanie 1,5). Ak sú používané iné typy písma pre hebrejčinu a gréčtinu ako v BibleWorks, tak upresniť aké. Príspevok typu článok alebo poznámka musí byť doplnený zhrnutím nie dlhším ako 150 slov, jeho anglickou verziou a zoznamom bibliografie. Nevyžiadané exempláre sa späť neposielajú. Redakcia si vyhradzuje právo na jazykovú a štylistickú úpravu prijatých príspevkov.

Objednávku posielajte na Katolícke biblické dielo alebo na adresu redakcie.

Bankové konto: 4008274864/7500, IBAN: SK28 7500 0000 0040 0827 4864.

Články časopisu sú abstrahované v troch svetových periodikách: *Old Testament Abstracts* ISSN 0364-8591, *New Testament Abstracts* ISSN 0028-6877 a *Elenchus of Biblica*.

Studia Biblica Slovaca

© 2010 by Katolícke biblické dielo, Svit

Katolícke biblické dielo, Nábřežie Jána Pavla II, 697/4, 059 21 Svit – SK, www.kbd.sk

Tlač: PUBLICA, publica.nitra@gmail.com

Printed in Slovakia

ISSN 1338-0141

EV 3744/09

Boží hnev v mezopotámských kráľovských nápisoach a v Knihe Exodus

Peter Dubovský SJ

Boží hnev patrí medzi najstaršie teologické a náboženské témy staroveku. Jeho literárne a historické spracovanie našlo svoju cestu nielen do mezopotámskych mytologických spisov, ale aj do historických análov a dokonca aj do Svätého písma. V prvej časti tohto článku budeme študovať, ako bola táto téma spracovaná v mezopotámských kráľovských nápisoach a v druhej časti sa budeme venovať Knihe Exodus. Z tohto dôvodu budú najskôr stručne predstavené časti asýrskych a babylonských kráľovských nápisoov, ktoré sa venujú tejto téme, potom biblické časti a nakoniec krátke porovnanie.

I. Mezopotámske kráľovské nápisy

Starovekí pisári si boli plne vedomí skutočnosti, že bohovia sa mohli ľahko rozhnevať. Schéma, podľa ktorej téma božieho hnevu bola spracovávaná v kráľovských nápisoach, obsahovala štyri základné body: boží hnev, odchod bohov z krajiny a chrámu, dôsledky božieho hnevu a uzmiernenie. Táto schéma najmä v babylonských nápisoach mala cyklický charakter a po uzmiernení, ktoré sa prakticky prejavilo obdobím pokoja, sa bohovia mohli opäť rozhnevať a celý cyklus sa začal odznova.

Boží hnev podľa kráľovských nápisoov mohol byť smerovaný proti kráľovi, chrámu, národu alebo celej krajine. Niektoré nápisy udávajú dokonca aj dôvod božieho hnevu. Bohovia sa mohli rozhnevať kvôli nesprávne uskutočneným kultovým aktivitám v chráme alebo ak tieto aktivity boli zanedbávané, ďalej ak boli narušené zmluvy, v ktorých bohovia vystupovali ako svedkovia, alebo ak sa kráľ dopustil hriechu. Ak sa raz hnev bohov rozpútal, nasledovali dôsledky, ktoré mohli mať kultový alebo politický charakter. V prvom prípade bohovia jednoducho odišli z chrámu a našli si nové, vhodnejšie miesto. V druhom prípade odchod bohov mal dopad na celú krajinu, čo sa prejavilo v podobe nepriateľskej invázie, vyplienenia krajiny alebo ako prírodné katastrofy. Krajina, mesto a kráľ vystavené božiemu hnevu museli

uzmieriť božstvo, ktoré sa potom mohlo vrátiť do svojho príbytku. Posledným prvkom tejto schémy bolo uzmiernenie, ktoré najčastejšie prebehlo formou rituálov a obiet. Tento aspekt sám osebe nestačil a ak dôvodom božieho hnevu bol chatrný stav svätyne, tak musela byť obnovená alebo hriešny kráľ nahradený. Uzmiernenie bohov sa prakticky prejavilo víťazstvom nad nepriateľmi, ktorí nivočili krajinu. Okupanti boli vyhnaní z krajiny a nový kráľ podľa vôle bohov zasadol na trón. Prirodzene, nie vo všetkých kráľovských nápisoach nájdeme všetky štyri prvky schémy božieho hnevu. V mnohých prípadoch sú uvedené iba niektoré z nich; najčastejšie boli vynechávané dôvody, prečo sa bohovia rozhnevali a spôsob, akým boli bohovia uzmiernení.

V nasledujúcej časti článku sa budem venovať spracovaniu tejto témy v asýrskych a babylonských historických nápisoach. Prvým krokom je terminológia. Na vyjadrenie božieho hnevu sa v akkadčine používali viaceré synonymá slovesa rozhnevať sa a z nich odvodené podstatné mená: *agāgu*, *agāmu*, *kamālu*, *kitmulu*, *kimiltu*, *nuggatu*, *šabsu*, *šabāsu*, *uzzu*, *uzzatu*, *ezēzu*, *zenû*, *zenûtu*, *rûbu*.¹ Na základe týchto termínov sa podarilo v babylonských a asýrskych historických nápisoach identifikovať 34 prípadov, v ktorých starovekí pisári použili tému božieho hnevu na vysvetľovanie svojej vlastnej minulosti alebo minulosti iných národov. Z týchto 34 prípadov 16 sa nachádza v stredobabylonských a novobabylonských nápisoach a 18 v stredoasýrskych a novoasýrskych nápisoach. Napriek tomu, že zoznam nápisov môže byť v budúcnosti doplnený o nové dosiaľ nepublikované nápisy, predsa výsledky tejto analýzy poukazujú na dôležitý rozdiel v spracovaní témy v babylonskom a asýrskom svete.

Babylonské kráľovské nápisy

Prvé dva babylonské kráľovské nápisy, v ktorých bola použitá téma božieho hnevu, pochádzajú od pisárov Nebuchadnezara I (1125–1104 pred

¹ JAQUES, Margaret: *Le vocabulaire des sentiments dans les textes Sumériens. Recherches sur le lexique Sumérien et Akkadien* (Alter Orient und Altes Testament 332), Münster : Ugarit-Verlag, 2006, 119-20, KREBERNIK, Manfred: Wo einer in Wut ist, kann kein anderer ihm raten: Zum göttlichen Zorn im alten Orient. In KRATZ, Gregor R. - SPIECKERMANN, Hermann (ed.): *Divine Wrath and Divine Mercy in the World of Antiquity*. Tübingen : Mohr Siebeck, 2008, 48-49.

Kr.).² Tieto dva nápisy (*RIMB 2 B.2.4.7-8*) opisujú, ako sa Marduk rozhneval a opustil krajinu, čo sa prakticky prejavilo inváziou elamských vojsk, ktoré vyplienili celú krajinu. Až keď na trón nastúpil Nebuchadnezar I, bohovia sa uzmierili a Nebuchadnezar vyhnal, hoci až na druhý pokus, elamské vojská z Babylonie.³

Ďalší text, v ktorom nájdeme túto tému, pochádza z obdobia Nabu-apla-iddinu (888–855 pred Kr.). V tomto nápise (BBSt. 36 III 11-18) sa opisuje, ako sa Šamaš rozhneval na Akkadskú krajinu a vydal ju do rúk Suteancov.

Z obdobia Marduk-apla-iddinu II (721–710, 703 pred Kr.), ktorý je známy aj pod biblickým menom Meródach-Baladán (2 Kr 20,12), pochádza nápis (*RIMB 2 B 6.26*), ktorý opisuje Mardukov hnev voči Akkadskej krajine. Dôsledkom Mardukovho hnevu bola invázia Subáριοvcov, čo je literárny termín pre Asýrčanov.

Nasledujúci nápis s touto témou pochádza z obdobia Bel-ibniho (702–700 pred Kr.) a opisuje ako sa Marduk rozhneval na Marduk-apla-iddinu a rozhodol sa zhodiť ho z trónu. Jeho nástupcom sa stal Bel-ibni. Táto zmena však bola v praxi urobená asýrskym kráľom Sennacheribom, ktorý počas svojho ťaženia proti Babylonii zhodil z trónu svojho nepriateľa Marduk-apla-iddina a nahradil ho proasýrskym kráľom Bel-ibnim (*RIMB 2 B.6.26.1*).

Z obdobia Nabopalassara (626–605 pred Kr.) pochádza nápis, ktorý vysvetľuje dlhodobú nadvládu Asýrčanov nad Babylončanmi ako následok božieho hnevu (*COS II, 307*).

Deväť nápisov spomínajúcich tému božieho hnevu pochádza z obdobia Nabonida (556–539 pred Kr.). Nabonidus je v tých nápisoach predstavený ako ideálny kráľ, ktorý uzmieril bohov a po dlhom období božieho hnevu sa bohovia opäť vrátili do krajiny. Uzmiernení bohovia boli s Nabonidom, a tak Nabonidus mohol poraziť nepriateľov, ktorí okupovali krajinu. Pomocou tejto témy Nabonidovi pisári vysvetľovali nadvládu Asýrčanov⁴ nad Babylončanmi

² Datovanie a historické pozadie jednotlivých babylonských kráľov porov. príslušné kapitoly BRINKMAN, John A.: *A Political History of Post-Kassite Babylonia, 1158-722 B.C.*, Roma : Pontificium Institutum Biblicum, 1968, *RIMB 2*.

³ HUROWITZ, Victor: Some Literary Observations on the Šitti-Marduk Kudurru (BBSt. 6), *ZA 82* (1992) 52.

⁴ BEAULIEU, Paul-Alain: *The Reign of Nabonidus, King of Babylon, 556-539 B.C* (Yale Near Eastern Researches 10), New Haven : Yale University Press, 1989, 56-58.

(AOAT 256, 457.515-516.517.522), dobytie mesta Cháran Médmi (AOAT 256, 488.416.502-503.521) a zničenie chrámu v Larse (AOAT 256, 449-450).

Z tohto krátkeho prehľadu možno vyvodit' nasledujúce závery. V prvom rade z nápisov Nebuchadnezara I možno vidiet', že spracovanie témy božieho hnevu v babylonskej literatúre je veľmi podobné eposu Erra. V tomto epose je téma rozhnevaných bohov spracovaná v podobe mytologického rozprávania. Berúc do úvahy toto pozadie, môžeme vidiet', že boží hnev je v babylonskej literatúre opisovaný vo viacerých rovinách. V prvom rade na „nebeskej“ úrovni. Hnev bohov sídliačich v nebesiach sa prejaví v zmene znamení, ktoré môžu pozorovať na to určení špecialisti. Na „pozemskej“ úrovni sa to prejaví rozšírením zla, náboženskej ľahostajnosti a morálnej zvrhlosti. Tak obety nie sú prinášané podľa predpísaného poriadku a v požadovanej kvalite a chrámy začínajú chátrať. Výsledkom božieho hnevu je, že bohovia opustia svoje svätyne a krajina je naplnená zlými duchmi a božstvami. Je len prirodzeným dôsledkom, že v takomto stave krajina nemôže fungovať, upadne do chaosu a následne je vystavená invázii nepriateľov. Bez bohov, ktorí odišli z krajiny, Babylončania nemôžu premôcť nepriateľov, ktorí nemilosrdne plienia krajinu a kvitnúce mestá sa premenia na pustatiny.⁵ Ďalšou dôležitou charakteristikou babylonskej historickej literatúry je, že táto téma sa používa prevažne pre vysvetlenie dobytia krajiny, a nie pre ospravedlnenie babylonských vojenských výprav proti iným krajinám.

Asýrske kráľovské nápisy

Prvýkrát je táto téma použitá v stredoasýrskom nápise z obdobia Tukulti-ninurtu I (1243–1207 pred Kr.).⁶ Tento spis reflektuje nad Babylonskou ríšou a uvádza, že pre zradné postoje babylonského kráľa Kaštíliaša boh Marduk opustil krajinu, čoho výsledkom bolo znivočenie Babylonskej ríše nepriateľskými vojskami.

⁵ BLOCK, Daniel I.: *The Gods of the Nations*. Studies in Ancient near Eastern National Theology (Evangelical Theological Society Monographs 2), Mississippi : Evangelical Theological Society, 1988, 134-144.

⁶ Kritické spracovanie tohto diela nebolo dosiaľ vydané v knižnej podobe, je dostupné len ako doktorská práca: MACHINIST, Peter: *The Epic of Tukulti-Ninurta I. A Study in Middle Assyrian Literature* (Ph.D. Thesis Yale University, Faculty of Graduate School), Yale, 1978.

Táto téma sa počas nasledujúceho obdobia neobjavuje v kráľovských nápisoach a je použitá až pisármi Sargona II. (722–705 pred Kr.). Je to jediný prípad v asýrskych kráľovských nápisoach, keď sa bohovia rozhnevajú proti asýrskemu kráľovi Šalmanázerovi V. (726–722 pred Kr.). Boh Enlil sa rozhneval na Šalmanázera, pretože uložil vysoké dane na slobodných obyvateľov hlavného mesta Assur. Enlilov hnev sa utíšil, keď bol Šalmanázer odstránený a na jeho miesto nastúpil Sargon II. (Iraq 37, 14-17).⁷ Ostatné zmienky božieho hnevu z vlády Sargona II. opisujú ako sa bohovia rozhnevali proti nejakej krajine a Sargon II. ako nástroj božieho hnevu bol poverený, aby potrestal vinníkov. Prakticky sa to prejavilo v podobe vojenských ťažení a v následnej okupácii danej krajiny asýrskymi vojskami. Tak sa zdôvodňuje asýrske ťaženie proti Eilipskému kráľovstvu (*ARAB II* §212) a proti Manei (Fuchs Saal II:83-85; Saal XIV:83-85).

Táto téma sa nachádza aj v nápisoach z obdobia kráľa Esarhaddona (681–669 pred Kr.). Podobne ako v prípade Sargona aj Esarhaddonovi pisári pomocou témy božieho hnevu zdôvodňujú asýrske vojenské výpravy proti Babylonskej ríši (Iraq 61, 191-194; AfOB 9 §11 ep. 2-10).⁸

Téma božieho hnevu sa stáva dominantnou v nápisoach opisujúcich ťaženia kráľa Ašurbanipala (668–627 pred Kr.). Pomocou tejto témy sa opäť zdôvodňujú asýrske vojenské výpravy a okupovanie Babylonskej ríše (*BIWA C* §6, T §5.15, A §41; *ARAB II* §988, §1000)⁹ a elamského kráľovstva (*BIWA* 82-85, B §29.34, C §39; *ARAB II* §943)

Z novoasýrskych spisov je známe, že bohovia sa mohli rozhnevať aj proti Asýrii. Boží hnev voči Asýrii možno nájsť napr. v akrostickom hymne z Ašurbanipolovho obdobia (*SAA III* 2:32), v spise opisujúcom videnie kráľa

⁷ OLMSTEAD, Albert T. E.: *Western Asia in the Days of Sargon of Assyria: 722-705 B.C. A Study in Oriental History* (Cornell Studies in History and Political Science 2), New York : Holt and Company, 1908, 32, HOLLOWAY, Steven. W.: *Aššur Is King! Aššur Is King! Religion in the Exercise of Power in the Neo-Assyrian Empire* (Culture and History of the Ancient Near East 10), Leiden – Boston : Brill, 2002, 297.

⁸ COGAN, Mordechai: Omens and Ideology in the Babylon Inscription of Esarhaddon. In TADMOR, Hayim - WEINFELD, Moshe (eds.): *History, Historiography, and Interpretation. Studies in Biblical and Cuneiform Literatures*, Jerusalem : Magnes Press Hebrew University, 1983, 79.

⁹ PORTER, Barbara N.: *Images, Power, and Politics. Figurative Aspects of Esarhaddon's Babylonian Policy* (Memoirs of the American Philosophical Society 208), Philadelphia : American Philosophical Society, 1993, 68-69.

Ašurbanipala (SAA III 32 r. 14), v posolstve bohyne Ninurty (SAA III 47:6-9) alebo v omnia spisoch (SAA X 104:9; 362 r. 3-10). Napriek tomu, že bohovia sa mohli rozhnevať aj proti Asýrii, ako nasvedčuje tento krátky zoznam, v asýrskych historických spisoch sa táto téma používa hlavne na zdôvodnenie asýrskych vojenských ťažení proti iným krajinám.

Porovnanie asýrskych a babylonských nápisov

Téma božieho hnevu sa nachádza v mezopotámských spisoch už od tretieho tisícročia pred Kr. a je jednou z dôležitých tém tak v literárnych, ako aj historických spisoch až do konca helenistického obdobia, keď akkadčina je definitívne zanechaná ako literárny a diplomatický jazyk. Najdôležitejšie literárne diela spomínajúce túto tému sú Agadovo prekliatie, Žalospevy Ninurty a Ningala, avšak najrozsiahlejšie bola táto téma spracovaná v epose Erra, z ktorého sa zachovalo dokonca viac kópií ako z Eposu o Gilgamešovi. Táto téma bolo spracovaná aj v historických spisoch a prvýkrát sa objavuje v nápise Tukulti-ninurtu I. Babylonskí a asýrski pisári dobre poznali spracovanie tejto témy v mezopotámskej literatúre a ju využili na interpretovanie dôležitých dejinných udalostí. Avšak spracovanie tejto témy v asýrskych a babylonských nápisoch bolo veľmi odlišné.

Babylonskí pisári nemali problém vložiť do svojich historických spisov časti, v ktorých sa opisuje, ako sa ich bohovia rozhnevali proti Babylončanom, ich krajine alebo chrámom. Logika tejto interpretácie je veľmi jednoduchá. Bohovia sa rozhnevali a opustili krajinu a jej chrámy. Nasledovala invázia a plienenie nepriateľských vojsk. Keď boli bohovia uzmierení, vrátili sa do svojich chrámov a vzbudili nového kráľa, ktorý oslobodil krajinu od nepriateľskej nadvlády. Tento typ interpretácie vlastných porážok a nepriateľskej nadvlády nebol charakteristickým len pre babylonskú historiografiu, ale ju nachádzame aj v Mešovej stele (Ahituv 389-418) a hlavne v Knihe sudcov. Zaujímavou skutočnosťou je, že Babylončania používali tento typ interpretácie vlastných dejín nielen v období útlaku, ale aj v období, keď Babylonská ríša dominovala celému Blízkeho východu. Práve z obdobia najväčšieho rozmachu Babylonskej ríše (kraľovanie Nabonida) sa zachovalo najviac nápisov s touto témou. Babylonskí pisári nedávali do popredia dôvody, prečo sa bohovia rozhnevali, ale rozhodujúcim dôvodom bolo rozhodnutie a hnev bohov, ktorých správanie presahovalo ľudské chápanie. Ak boli udané dôvody, tak boli hlavne kultového charakteru.

Spracovanie tejto témy v asýrskej historickej tvorbe malo odlišný charakter. V prvom rade táto téma bola vynechaná ako spôsob interpretovania dejín medzi 13. a 8. stor. pred Kr. Napriek tomu, že sa nám z tohto obdobia zachovali rozsiahle anály kráľa Ašurnacirpala II. (883–859 pred Kr.) a Šalmanázera III. (859–824 pred Kr.), táto téma v nich nie je vôbec prítomná. Objavuje sa až v novoasýrskom období a dosiahne vrchol za Ašrubanipala. Charakteristickým znakom asýrskeho spracovania tejto témy bolo, že boží hnev bol v historických spisoch použitý na zdôvodnenie asýrskych ťažení proti nepriateľským krajinám. Len v jednom prípade táto interpretácia slúži na zdôvodnenie Sargonovej uzurpácie moci, avšak žiadne nepriateľské krajiny neboli bohmi poverené, aby potrestali Asýriu.

Môžeme povedať, že Asýrčania a Babylončania zdieľali rovnakú mytológiu, ktorá tvorila náboženské a teologické pozadie tejto témy, používali podobné rituály na uzmierenie rozhnevaných bohov a oba národy sa dozvedali o hneve bohov pomocou znamení.¹⁰ Napriek týmto spoločným základom použitie tejto témy na interpretáciu dejín bolo rozdielne v Asýrskej a Babylonskej ríši. Asýrčania vo svojich historických spisoch touto témou hlavne zdôvodňovali svoj imperiálny rozmach a okupovanie okolitých krajín. Keď ju používali Babylončania, tak ňou interpretovali svoje vlastné porážky a nadvládu nepriateľov nad ich vlastnou krajinou.

II. Biblické texty

Téma božieho hnevu je jednou z dôležitých tém Starého a Nového zákona. Starý zákon má tiež bohatú terminológiu pre Boží hnev. Najpoužívanejším spojením na vyjadrenie Božieho hnevu je spojenie אָפּוּ הָרָהּ (porov. aj napr. Nm 11,1.10; 12,9; Joz 7,1; Sdc 3,8). Ďalšie synonymá sú slovesá קָצַף (napr. Nm 16,22; Dt 1,34; Joz 22,18; Iz 47,6), אָנַף (napr. Dt 1,37; 1Krl' 8,46; 11,9; 2Krl' 17,18), forma hitpael slovesa עָבַר (napr. Dt 3,26; Ž 78,21; 89 39). Koreň slovesa עָבַר sa nachádza aj vo forme podstatného mena „hnev“ עֲבָרָה (napr. Iz 9,18; 13,13; Ez 7,19). Ako podstatné meno na vyjadrenie Božieho hnevu sa používa aj termín הַמָּה (napr. 2Krl' 22,13; Iz 51,20). Do tejto

¹⁰ LEICK, Gwendolyn: *The Babylonian World*, New York – London : Routledge, 2007, 351.

skupiny patrí aj sloveso, ktoré vyjadruje „provokovať (Boha) k hnevu“ כעס (napr. Dt 4,25; 2Kr 17,11; Iz 65,3; Jer 7,18).¹¹

V Knihe Exodus sa téma Božieho hnevu spomína v Ex 4,4; 22,24; 32,10.11.22. Vo všetkých prípadoch sa používa výraz אַפּוֹ הַקָּהָה, ktorý doslovne znamená „vzplanutie nosa“. Je to vyjadrenie, ktoré sa zakladá na starovekej predstave, že emócie sú spojené s telesnými orgánmi. V tomto prípade nos je sídlom hnevu a jeho vzbĺknutie znázorňuje vzplanutie alebo očervenanie nosa. V Starom zákone sa tento termín používa aj bez predmetu v podobe koreňa קרה (napr. Gn 18,30) alebo len ako podstatné meno bez slovesa אף (napr. Dt 29,28; 31,29). Podobné spojenie tohto typu je אֶף-יְהוָה קָרַח dosl. „bľchanie PÁNOVHO nosa“ (Nm 25,4; Joz 7,26). Opakom tohto vyjadrenia je obraz Božej trpezlivosti a milosrdenstva, ktorý sa vyjadruje ako „dlhé nosné dierky“ (Nm 14,18).

Ak sa pozrieme na texty Knihy Exodus z pohľadu predchádzajúcich analýz, tak môžeme tvrdiť, že téma Božieho hnevu je spracovaná podobne ako v babylonských kráľovských nápisoach. Podľa Knihy Exodus Boží hnev mohol vzplanúť proti jednotlivcovi (Mojžišovi v Ex 4,14) alebo proti celému národu (Ex 22,23; 32,10.11.22). Boží hnev vo všetkých prípadoch smeruje proti Izraelitom, a nie cudzím národom. Najdlhší príbeh v Knihe Exodus, ktorý spracúva tému Božieho hnevu, je príbeh o zlatom teľati. Dôvod vzplanutia Božieho hnevu v tomto príbehu má kultový charakter, je neuposlušnosťou Božieho príkazu (Ex 22,23) alebo volania (Ex 4,14). Pomocou tejto témy autor zdôvodňuje nielen usmrtenie 3 000 Izraelitov, ale aj následné problémy v Severnom kráľovstve.

III. Záver

Nakoľko tento typ spracovania božieho hnevu a jeho použitie na interpretovanie vlastnej minulosti nebol exkluzívnou charakteristikou babylonských pisárov, ale sa nachádza aj v Moabskom kráľovstve, môžeme navrhnúť dva závery. V prvom rade môžeme vylúčiť vplyv asýrskej logiky

¹¹ Tento termín sa stal jednou z charakteristík deuteronomistického štýlu a odzrkadľuje retributívne schematizovanie dejín; JOO, Samantha: *Provocation and Punishment. The Anger of God in the Book of Jeremiah and Deuteronomistic Theology* (Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 360), Berlin – New York : De Gruyter, 2006, 27.

interpretovania dejín na Knihu Exodus. V druhom rade môžeme poukázať, že téma božieho hnevu nebola objavom biblických autorov, ale svätopisci pracovali s historiografickými technikami, ktoré boli všeobecne rozšírené na starovekom Blízkom východe v prvom tisícročí pred Kr. Táto technika bola používaná hlavne národmi, ktoré museli vysvetliť dobytie svojej krajiny, dlhoročné podrobenie národa cudzej moci, ako aj zničenie svätých nepriateľskými vojskami.

Zhrnutie

V tomto článku je rozoberaná téma Božieho hnevu v asýrskych a babylonských historických spisoch, ako aj v Knihu Exodus. V tejto analýze sme ukázali, že napriek spoločnému mytologickému a kultovému pozadiu, v babylonských spisoch táto téma bola použitá na vysvetlenie vlastných porážok, zatiaľ čo v asýrskych spisoch sa touto témou zdôvodňovali asýrske vojenské ťaženia proti nepriateľským krajinám. V Knihu Exodus je prítomná hlavne na zdôvodnenie Božieho trestu voči Izraelitom, ktorí si zhotovili zlaté teľa. Z týchto analýz môžeme vylúčiť vplyv asýrskej historiografie na Knihu Exodus a tiež ukázať, že takýto spôsob myslenia nebol objavom svätopiscov, ale bol rozšírený v historických nápisoch počnúc druhým tisícročím pred Kr.

Summary

This paper analyses the theme of divine wrath in the Babylonian and Assyrian royal inscriptions as well as in the Book of Exodus. I argued that despite of the common mythological and cultic background, the Babylonians used this theme to explain their own defeats, whereas the Assyrians used it to justify their military campaigns. In the Book of Exodus this theme was used mainly to explain the Divine wrath against the Israelites who cast the golden calf. In conclusion, this analysis excludes the impact of Assyrian historiography upon the Book of Exodus. Moreover, it demonstrated that the interpretation of own history in terms of divine wrath was not invented by the hagiographers but was well-known in the historical writings of the ancient Near East since the second millennium BC.

Skratky

- AfOB 9   BORGER, Riekele: *Die Inschriften Asarhaddons, Königs von Assyrien* (Archiv Für Orientforschung Beiheft 9), Graz : Selbstverlage des Herausgebers, 1956.
- Ahituv   AHITUV, Shmuel: *Echoes from the Past. Hebrew and Cognate Inscriptions from the Biblical Period*, Jerusalem : Carta, 2008.
- ARAB II   Luckenbill, David D.: *Ancient Records of Assyria and Babylonia II*, Chicago : The University of Chicago Press, 1926.
- BBSt.   KING, Leon W.: *Babylonian Boundary-Stones and Memorial-Tablets in the British Museum*, London : British Museum, 1912.
- BIWA   BORGER, Riekele: *Beiträge zum Inschriftenwerk Assurbanipals. Die Prismenklassen A, B, C = K, D, E, F, G, H, J und T sowie andere Inschriften*, Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 1996.
- CAD   *Chicago Assyrian Dictionary*
- COS II   HALLO, William W. a YOUNGER, Lawson K.: *The Context of Scripture*, Leiden – New York : Brill, 1997.
- Fuchs   FUCHS, Andreas: *Die Inschriften Sargons II. aus Khorsabad*, Göttingen : Cuvillier, 1994.
- Iraq 37   SAGGS, Henry W. F.: Historical Texts and Fragments of Sargon II of Assyria, *Iraq 37* (1975) 11-20.
- Iraq 61   Al-Mutawalli, Nawala: A New Foundation Cylinder from the Temple of Nabû ša Hare, *Iraq 61* (1999) 191-194.
- RIMB 2   FRAME, Grant: *Rulers of Babylonia. From the Second Dynasty of Isin to the End of Assyrian Domination (1157-612 BC)*, (Royal Inscriptions of Mesopotamia. Babylonian Periods 002), Toronto : University of Toronto Press, 1995.
- SAA   State Archives of Assyria

Použitá literatura

- BEAULIEU, Paul-Alain: *The Reign of Nabonidus, King of Babylon, 556-539 B.C.* New Haven : Yale University Press, 1989.

- BLOCK, Daniel I.: *The Gods of the Nations : Studies in Ancient Near Eastern National Theology*. Jackson, Mississippi : Evangelical Theological Society, 1988.
- BRINKMAN, John A.: *A Political History of Post-Kassite Babylonia, 1158-722 B.C.* Roma : Pontificium Institutum Biblicum, 1968.
- COGAN, Mordechai: Omens and Ideology in the Babylon Inscription of Esarhaddon. In Tadmor, Hayim – Weinfeld, Moshe (eds.): *History, Historiography, and Interpretation: Studies in Biblical and Cuneiform Literatures*, Jerusalem : Magnes Press Hebrew University, 1983, 76-87.
- FRAME, Grant: *Babylonia 689-627 B.C. : A Political History*. Istanbul : Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul, 1992.
- : *Rulers of Babylonia : From the Second Dynasty of Isin to the End of Assyrian Domination (1157-612 BC)*. Toronto : University of Toronto Press, 1995.
- HOLLOWAY, Steven W.: *Aššur Is King! Aššur Is King! : Religion in the Exercise of Power in the Neo-Assyrian Empire*. Leiden – Boston : Brill, 2002.
- HUROWITZ, Victor: Some Literary Observations on the Šitti-Marduk Kudurru (Bbst. 6), *ZA* 82 (1992): 39-59.
- JAQUES, Margaret: *Le vocabulaire des sentiments dans les textes Sumériens : Recherches sur le lexique Sumérien et Akkadien*. Münster : Ugarit-Verlag, 2006.
- JOO, Samantha: *Provocation and Punishment : The Anger of God in the Book of Jeremiah and Deuteronomistic Theology*. Berlin – New York : De Gruyter, 2006.
- KREBERNIK, Manfred: Wo einer in Wut ist, kann kein anderer ihm raten: Zum Göttlichen Zorn im alten Orient. In Kratz, R. G. – Spieckermann, H. (eds.): *Divine Wrath and Divine Mercy in the World of Antiquity*, Tübingen : Mohr Siebeck, 2008, 44-66.
- LEICK, Gwendolyn: *The Babylonian World*. New York – London : Routledge, 2007.
- OLMSTEAD, Albert T.: *Western Asia in the Days of Sargon of Assyria : 722-705 B.C.* New York : Holt and Company, 1908.
- PORTER, Barbara N.: *Images, Power, and Politics: Figurative Aspects of Esarhaddon's Babylonian Policy*. Philadelphia : American Philosophical Society, 1993.

Peter Dubovský SJ
 Pontificio Istituto Biblico
 Via della Pilotta 25
 00187 ROMA, Italia
 pdubovsky@gmail.com

Contents

Treaties

Jean Louis SKA SJ

The Book of Exodus: Basic Issues and Open Questions 71-93

Georg BRAULIK OSB

God Fights for Israel. Some Remarks on the Intertextuality
of the Deuteronomistic Narrative About the Conquest
of the Land and Exodus 1–14 94-111

Peter DUBOVSKÝ SJ

God's Wrath in the Mesopotamic Royal Inscriptions and in
the Book of Exodus 112-122

Ivana VLKOVÁ OP

„The Lord is My Strength and Song.“ Statement of
the Traditional Antiphone (Ex 15:2; Isa 12:2; Psa 118:4) 123-135

Abstracts and Reviews 136-145

Communications and References 146-148

Obsah

Štúdie

<i>Jean Louis SKA SJ</i> Kniha Exodus: Základné a otvorené otázky	71-93
<i>Georg BRAULIK OSB</i> Boh bojuje za Izrael. K intertextualite deuteronomistického rozprávania o zaujatí krajiny a Exodus 1–14	94-111
<i>Peter DUBOVSKÝ SJ</i> Boží hnev v mezopotámských kráľovských nápisoach a v Knihe Exodus	112-122
<i>Ivana VLKOVÁ OP</i> „Pán je mou silou a písní.“ Výpověď tradiční antifony (Ex 15,2; Ľz 12,2; Ž 118,4)	123-135
Abstrakty a recenzie	136-145
Oznamy	146-148